

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЮ ТВОРЧОСТІ КАРОЛЯ ЛІПІНСЬКОГО В ЖАНРІ СКРИПКОВОГО КОНЦЕРТУ

Найбільшим представником польського скрипкового мистецтва XIX ст. у важкий період героїчної боротьби польського народу за самобутність національної культури був видатний скрипаль і композитор Кароль Ліпінський (1790–1861). Його творчість жила народними витоками і стала одним із кульмінаційних пунктів європейського скрипкового мистецтва.

Ключові слова: *віртуозність, народно-пісенні і танцювальні інтонації, фанфарні теми, імпровізаційність, маршові ритми, польський скрипковий концерт.*

Кароль Ліпінський був не тільки геніально обдарованим концертним виконавцем-віртуозом, але і композитором, що тяжів до монументальних жанрів (симфонія, опера), творцем перших професійних обробок народних пісень Галиції, чудовим диригентом, видатним камерним виконавцем, що ознаменував епоху в європейському мистецтві квартету, досвідченим концертмейстером, педагогом, громадським діячем – пристрасним пропагандистом польської музики, який надав велику підтримку вітчизняним музикантам – скрипалям С. Сервачинському, Г. Венявському, віолончelistам С. Косовському, С. Щепановському і багатьом іншим.

У літературі приводяться відомості про Ліпінського лише як про чудового скрипаля – суперника Н. Паганіні і автора скрипкових творів. Ф. Ліст вважав його «Maestro dei Maestri», «геніальний поляк» – відгукувався про нього Р. Вагнер. Н. Паганіні виступав спільно з ним, визнавав його перевагу над іншими скрипалями і сам називав його «Польським Паганіні».

Народився в сім'ї скрипаля при дворі Потоцьких в містечку Радзінь Подляські 1790 року. Його батько Фелікс прищепив Каролу любов до скрипки з дитинства. 1799 року сім'я Ліпінських переїхала до Львова. Тут Ліпінський прожив 20 років. Сюди він повернувся в зеніті слави, тут відбулося його становлення як одного з видатних скрипалів. Саме у Львові Ліпінський написав свої найвідоміші концерти.

Кароль Ліпінський прокладав шлях світовому визнанню польської національної культури. У свій час він став одним з перших польських композиторів предшопенівської епохи, чия творчість разом з творчістю М. К. Огинського і М. Шимановської, побудована на народних інтонаціях, перетнула межі своєї країни і завоювала широку популярність у Європі. Його скрипкові твори – концерти, фантазії, полонези, варіації – користувалися популярністю на концертній естраді, перекладалися для квартетів, виконувалися на інших інструментах. На них вчилася багато поколінь скрипалів. Скрипкові концерти – найбільш значні його твори, що зайняли видне місце в репертуарі скрипалів і зберегли частково до цих пір своє художнє значення. У сучасників Ліпінського – найбільш знаних польських композиторів М. К. Огинського, Ю. Ельснера, І. Курпінського і інших – не було творів, що належали до цього жанру. Ранні зразки концертів Л. Яжембського, М. Мельчевського і Ф. Яневіча багато в чому були близькі формі «концерто-гроссо». Ліпінському доводилось значною мірою самостійно вирішувати проблему створення національного скрипкового концерту, спираючись, зокрема, на традиції європейського скрипкового мистецтва. Блискуче знання скрипки дало йому можливість написати твори, які поклали основу польському скрипковому концерту.

Мета статті – проаналізувати творчість скрипалія і композитора Кароля Ліпінського в аспекті відображення специфіки композиції (концертів) всього періоду його творчості, акцентуючи увагу на синтезі різних композиційних технік.

Відповідно, спектр завдань, які вирішуються у цій науковій розвідці зорієнтований на пошуки новизни у музичній мові К. Ліпінського в аспекті еволюцію індивідуального композиторського стилю.

В українському музикознавстві досліджували творчу спадщину К. Ліпінського кандидати мистецтвознавства Д. П. Колбін та І. М. Пилатюк, доктор мистецтвознавства Л. О. Кияновська, серед російських дослідників – доктор мистецтвознавства В. Ю. Грігор'єв, в Західній Європі творчість композитора була актуалізована в наукових дослідженнях Дж. Райса, Дж. Ханса, Г. В. Фінка, В. Васілевського та С. Томашека.

Перший скрипковий концерт відноситься до зрілого періоду творчості композитора. Лише після створення 13 опусів творів різних

жанрів він відчув достатньо сил для того, щоб написати свій перший концерт – мету і заповітну мрію кожного скрипала.

Концерт № 1 оп. 14 fis-moll був закінчений в 1822 році. В ньому Ліпінський постає як скрипаль, вільно володіючи виразовими можливостями інструменту, прагнучи захопити слухачів розмахом і віртуозним блиском сольної партії, максимально використовуючи мелодику скрипки, як співаючого інструменту, близького людському голосу. Для Концерту, що продовжує лінію «великого» віртуозно-романтичного концерту, що йде від Н. Паганіні, характерні різноманітність скрипкової техніки, масштабність, яскравість образів. Романтична патетика поєднується із співучістю, пов'язаною з польською народно-побутовою пісенністю. Широкий розвиток отримує в Концерті і танцювальний початок. Повільні теми носять романсовий характер, пов'язаний в тій чи іншій мірі з польськими народно-побутовими інтонаціями.

У Концерті можна простежити тяжіння Ліпінського до яскравих, вольових тем, що мають у своїй основі висхідні і низхідні тризвуки, до маршових і танцювальних ритмів, насиченню повнозвучною фактурою сольної партії. Якщо в Концерті зустрічаються моменти, що примушують пригадати твори Дж. Віотті і Н. Паганіні, вони завжди відносяться до скрипкової техніки і не зв'язані з образною стороною Концерту, мова якого оригінальна і свідчить про зв'язок із національним фольклором.

Особлива доля склалася у **Концерта № 2 D-dur op. 21**, що отримав назву «Військового», який став одним із найбільш популярних творів XIX століття, що входили у репертуар майже кожного скрипала. Він цінний блискучим використанням віртуозних можливостей скрипки, зверненням композитора до західноукраїнських народних пісень. Існують численні редакції, обробки цього Концерту, а також ряд каденцій, написаних до нього.

Створення Концерту відноситься на початок 30-х років, коли Ліпінський збирав і обробляв народні пісні та мав намір зробити велику концертну поїздку по Європі. У XIX столітті було модним називати твори, теми яких викликали асоціації з армійськими сигналами фанфар, ритмами похідних маршів – «військовими». Так з'явилися «Військова» симфонія Й. Гайдна, «Військові» концерти Я. Л. Дусека, Б. Ромберга, А. Бацціні і багато інших. До них відноситься і концерт К. Ліпінського. Образи Концерту не носять військового

характеру. Ця назва, очевидно, дана Концерту в зв'язку з використанням в ньому тем, близьких за звучанням до військових фанфар, але з огляду на долю Польщі, польських легіонів, ця сторона сприймалася як відгомін боротьби за звільнення країни.

Третій і Четвертий концерти К. Ліпінського являють собою одночастинні твори, їх кращі риси – романтичне піднесення, пошуки нових форм, прагнення до тематичної єдності і цілісності. Ліпінський тут, поза сумнівом, випробував вплив романтичних творів Ф. Ліста і Р. Шумана.

Концерт № 3 e-moll op. 24 був написаний у 1838 році і присвячений чудовому французькому диригентові і скрипалю Ф. Хабенку (1781–1849). Ліпінський не намагався розширити одночастинну форму шляхом включення у неї інших частин і трактував схему концертного алєро досить вільно, зберігаючи лише її загальні контури,

У цілому Третій концерт найменш цікавий і у мелодійних і у віртуозних відносинах. За деякими відомостями цей Концерт був задуманий Ліпінським спочатку як двочастинний твір, і під час виступів автор виконував його з II частиною – *Adagio patetico*. Доля цієї частини залишилась невідома.

Набагато самобутніший за будовою **Концерт № 4 A-Dur op. 32**, написаний у Дрездені. Це був передостанній виданий при його житті твір композитора. Це романтичний одночастинний концерт, який починається великою оркестровою експозицією, представляє цікаве симфонічне полотно.

В цьому творі Ліпінський, відмовившись від традиційної схеми сонатного алєро, пішов по шляху взаємозв'язку рис сонати з елементами поємності і варіаційності.

Еволюція скрипкового концерту йде у К. Ліпінського від «великого» віртуозно-романтичного Концерту № 1, що вражав сучасників масштабністю і вимагав від соліста віртуозного володіння інструментом і солідної витримки, до «Військового концерту» № 2, що відрізняється мелодійним і ритмічним багатством, насиченістю народними інтонаціями, барвистістю і різноманітністю. У Третьому концерті Ліпінський віддав належне суб'єктивно – ліричним переживанням. Відхід від народно-інтонаційної сфери, мала виразність техніки не дозволила йому створити яскравий твір, який, проте, цікавий як одна з перших спроб створення одночастинного скрипкового концерту (шлях, яким з часом пішли Г. Ернст, Е. Венявський у своєму «Сонатному алєро» op. 2, Й. Йоахим і багато інших).

Останній концерт Ліпінського представляє значний художній інтерес як вдала спроба стиснення сонатно-симфонічного циклу в межах однієї частини і як приклад симфонізації концертного жанру.

Концертам Ліпінського, незважаючи на різноманітність форми, властиві і деякі загальні риси. Композитор ніколи не використовує у скрипковій партії головну тему, що відкриває вступ до концерту, в її початковому вигляді, завжди приберігаючи для скрипки свіжі фарби (іноді даючи їй сильно змінений варіант теми). Настирливо проводить Ліпінський і принцип «обрамлення», закінчуючи концерти (за виключенням Третього), проведенням головної теми. Любить він закінчувати перші фрази соло скрипки віртуозною каденцією, відразу вводячи слухача в атмосферу яскравої інструментальності.

Заклучна партія в експозиції і сфера розробки – саме тут Ліпінський розгортає всі виразні можливості скрипки, застосовує найбільш ефектні прийоми романтичної техніки. Характерними є велика кількість у концертах імпровізаційно-речитативних моментів, особливо пов'язаних із ліричною сферою, часте застосування народних прийомів гри, варіаційного принципу проведення тем.

У концертах можна простежити тяжіння Ліпінського до зближення інтонацій головних тем. Так, у Другому скрипковому концерті близькі по інтонаціях друга маршова тема першої частини і головна і побічна теми фіналу; побічна партія першої частини і перша тема середньої частини; друга тема середньої частини і тема епізоду у фіналі. Такі внутрішні тематичні зв'язки свідчать про прагнення композитора добитися єдності всього циклу, досягти наскрізного образного розвитку.

Не можна не відзначити і мелодійної щирості, вміння додати співучий характер пасажам і фігураціям, застосувати складні прийоми романтичної віртуозності для розкриття образної сторони концертів. Фігурації часто звучать як багато орнаментовані мелодії. Ця орнаментальність, властива польській народній музиці, повнозвучність фактури знайдуть подальший розвиток в польському скрипковому мистецтві.

Важливою рисою скрипкової манери Ліпінського є притаманне слов'янській народній мелодії оспівування опорних звуків, надмірність колористичної орнаментики з характерними слов'янськими хроматизмами та перемінними ладами. Ця тенденція проявляється

не тільки у мелодичних розділах, але і у пасажно-віртуозних місцях як сплав вокальних та інструментальних інтонацій, що посилюють наспівний, мелодичний характер техніки Ліпінського (наприклад, у Концерті № 4).

Знайшла розвиток у творчості Ліпінського і така риса народного польського виконавського мистецтва, як імпровізаційність. Його кращі твори звучать як монологи солюючого інструменту, що вільно розгортаються. Ця риса, помітна вже в ранніх творах, сильніше проявляється в його зрілих роботах. Тут характерні і вільні каденції, якими Ліпінський завершує розділи, наприклад, у Концерті № 2 в I частині і Концерті № 1, II частині; і моменти слов'янської задумливості, «ліричні відступи», як, наприклад, розвиток маршової теми з першої частини Концерту № 2.

На імпровізаційність вказує і вільна побудова форми. Ліпінський уникає повної репризності. Моменти варіювання, рапсодичності переважають у його великій формі над розробковими. Це посилюється і щедрим введенням у музичний розвиток нових тем, що деколи перетворюються у варіанти основних, але в новій художній якості. Це своєрідна творча манера Ліпінського – динамічно і яскраво змальовувати музичні образи, подаючи їх слухачеві.

Однією з характерних особливостей творів Ліпінського є щедre використання подвійних нот і акордів, а також арпеджіо. Він часто поєднує подвійні ноти зі стрибаючими штрихами *martele* і *spiccato*, що надає їм особливого блиску і концертного розмаху (наприклад, у I частині Концерту № 2). Часто він використовує й віртуозні пасажі октавами і децімами на один смичок. Акордовому викладу Ліпінський надає характер помпезності й сили.

Твори Ліпінського висувають великі вимоги до виконавця своєю звуковою стороною: швидкі переходи від сильного, маркованого звучання до ніжної наспівності, від ледве чутних *flautando* до патетики.

Ліричні та віртуозні здобутки творів Ліпінського доповнюються цікавими пошуками нової виразності музичної мови. В першу чергу це відобразилося на створенні незвично сильної, небувалої на той час повнозвучної скрипкової фактури, без сумніву, пов'язаної зі втіленням романтичних образів. Пізніше ця сторона творчості К. Ліпінського знайде своє продовження у творах Г. Венявського. Скрипкові концерти – найзначніші твори К. Ліпінського.

Література

1. Григорьев В. Истоки польского скрипичного исполнительского искусства // Музыкальное исполнительство: Сборник статей / Сост. и общ. ред В. Ю. Григорьева и В. А. Натансона. Вып. 10 – М.: Музыка, 1979. – 239 с.
2. Григорьев В. Кароль Липинский: Монография. – М.: Музыка, 1969. – 160 с.
3. Миллер Я. Шеренга великих комозиторов. – Варшава: Наша Книгарня, 1975. – 127 с.
4. Польское скрипичное искусство // Гинсбург Л., Вып. 1. – М.: Музыка, 1990. – С. 209–229.
5. Bibliografia Polskich Czarsopism Muzycznych, Krakow 1957|58 (czesc 1–4).
6. Sahke z., Sitowski z. Literatura skrypcowa: Rys historyczny. – Krakow: PWM, 1966. – 164 с.
7. Muzyka polska. Informator. / Pod red. S. Sledzinskiego. – Krakow; PWM, 1967. – 507 s.
8. Mala encyclopedia muzyki. – Warszawa: PWN, 1970 – 1268 s.
9. John, Hans: Dzialalnosc Karola Lipinskiego w latach 1839–1849 w Dreźnie. Dokumentcja na podstawie zrodel archiwalnych; zduniak (1990), s. 34–46.
10. Reiss, Jozef: Karol Lipinski; Wiedza I Zycie. – Warszawa, 1951, № 3.

Самострокова Наталия. Особенности стиля творчества Кароля Липинського в жанре скрипичного концерта. Крупнейшим представителем польского скрипичного искусства XIX в. В трудный период героической борьбы польского народа за самобытность национальной культуры был выдающийся скрипач и композитор Кароль Липинский (1790–1861). Его творчество питается народными истоками и стало одним из кульминационных пунктов европейского скрипичного искусства.

Ключевые слова: виртуозность, народно-песенные и танцевальные интонации, фанфарные темы, импровизационность, маршевые ритмы, польский скрипичный концерт.

Samostrokova Natalya. Characteristics of work style of Karol Lipinski in the genre of violin concerto. The most famous representative of Polish violin art of the 19th century in the period of heroic struggle of Polish people for national culture identity was an outstanding violinist and composer Karol Lipinski (1790–1861). Only after composing 13 opuses of different genres Karol Lipinski decided to write his first concerto, being the aim and dream of every violinist.

Violin concerto No. 1, op. 14 fis-moll was finished in 1822 and belongs to the mature period of work. The virtuoso and romantic Concerto, following the tradition of Niccolò Paganini, is characterized by diversity of violin technique, scale and image vividness. In the Concerto we can trace Lipinski's tendency to use bright and resolute themes, based on ascending and descending triads, marching and dance rhythms, solo parts filled with sonorous texture. The parts in the Concerto which remind us of works by Giovanni Viotti and Niccolò Paganini are only similar in terms of violin technique, but not of the figurative aspect of the Concerto, which has its own original language and connection with national folklore.

Violin concerto No. 2, op. 21 D-dur, also known as Military Concerto, was one of the most popular works of the 19th century and almost every violinist used to have it in their repertoire. It is valuable because of the excellent use of virtuoso possibilities of the violin and reference to West European folk songs. There exist multiple editions and arrangements of the Concerto, as well as a number of cadences. The Concerto was composed in the 1830s when Lipinski collected and arranged folk songs and was planning to go on a concert tour around Europe. In the 19th century it was not uncommon to give the name Military to works which had themes associated with army fanfare signals or marching rhythms. Images of the Concerto are far from being military, so, apparently, the name was given due to the use of themes sounding similar to military fanfares. Taking into consideration the history of Poland and Polish legions, this aspect was interpreted as effect of struggle for liberation of the country.

The Third and the Fourth concertos by Karol Lipinski are one-part works, they are characterized by romantic elation, search for new forms, tendency to thematic unity and integrity. Violin Concerto No. 3, op. 24 e-moll was composed in 1838 and was dedicated to the famous French conductor and violinist F. Habeneck (1781–1849). The Concerto was supposedly intended to consist of two parts, and the author performed it with the second part, Adagio patetico, which was lost. Violin Concerto No. 4, op. 32 A-dur, composed in Dresden, is more distinctive by structure. It is a romantic one-part concerto which starts with a large orchestral exposition. The first theme is resolute and heroic, and it gives the main impulse to the work. Its fanfare intonations have a lot in common with the themes of previous concertos.

Excellent knowledge of the violin allowed Karol Lipinski to write works which laid down the foundations of Polish violin concerto. His works, based on folk sources, have become one of the culminating points of European violin art.

Keywords: *virtuosity, folk song and dance intonations, fanfare themes, improvisation, marching rhythms, Polish violin concerto.*